

Ἡ Λαύρα τοῦ Ἁγίου Σάββα

Ἡ Λαύρα τοῦ Ἁγίου Σάββα

Ἐν ἓκ τῶν σημαντικότερων μοναστηρίων τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἐρήμου, εἶναι ἡ Λαύρα τοῦ Ἁγίου Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου. Εἰς τὴν κεντρικὴν ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία εἶναι μονόκλιτος βασιλικὴ μὲ τροῦλλον, κτίσμα τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος φυλάσσεται τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου. Ἡ πρώτη Ἐκκλησία–σπηλιά, ἀφιερωμένη εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον, ἐγκαινιάσθη τὸ 484 ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἰδρυτὴν ἅγιον Σάββα. Τὸ ἀσκηταριὸν τοῦ ἁγίου Σάββα. Τὸ ἀσκηταριὸν τοῦ μεγάλου ὑπερασπιστοῦ τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Τὸ μοναστήριον ἢ ὅπως ὠνομάζετο παλαιότερον ἡ «Μεγάλη Λαύρα» ἰδρύθη τὸ 485 μ.Χ. ἀπὸ τὸν Ἅγιον Σάββα καὶ ἐδῶ ἔγραψε τὰ περισσότερα συγγράμματά του.

Ὅμως ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς του δὲν συμπίπτει οὔτε μὲ τοὺς χρόνους τῆς ἡγουμενίας τοῦ ἰδρυτοῦ, ἀλλὰ οὔτε καὶ μὲ τοὺς χρόνους τῆς εὐημερίας τῶν ἄλλων μοναστηριῶν τῆς ἐρήμου τῆς Ἰουδαίας, τὸν 5ον καὶ 6ον αἰῶνα. Ἡ ἀκμὴ τοῦ μοναστηριοῦ ἤρχισε μετὰ τὴν περσικὴν εἰσβολὴν, τὸ 614 καὶ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν τῆς Παλαιστίνης τὸ 638. Ὀλόκληρος ὁ ὄγδοος αἰὼν καὶ τὰ πρῶτα πενήκοντα χρόνια τοῦ ἐνάτου, ἦσαν τὰ καλύτερα καὶ ἐνδοξότερα χρόνια τῆς ἱστορίας.

Ἐμόνασαν εἰς αὐτὸ ἄνω τῶν 150 μοναχῶν καὶ μετὰξὺ αὐτῶν μεγάλοι μορφαὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, ὅπως ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ Ἅγιος Κοσμάς ὁ Μελωδός, ὁ Ἅγιος Στέφανος ὁ Μελωδός, ὁ Ἅγιος Θεόδωρος, ὁ Ἅγιος Θεοφάνης, οἱ Ἅγιοι Μιχαήλ, Θεοφάνης καὶ Θεόδωρος Σύγκελος κ.ἄ.

Τὰ σημάδια τῆς πολυκαιρίας καὶ τῶν συμφορῶν, τῶν σφαγῶν καὶ τῶν λεηλασιῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη τὸ μοναστήριον εἰς τὸ πέρασ τῶν αἰώνων εἰς τὴν καρδίαν τῆς ἐρήμου ἀνάμεσον τῆς Βηθλεὲμ καὶ τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης φαίνονται μέχρι σήμερον. Ὅμως παρ' ὅλα αὐτὰ

ἴσταται ἀγέρωχον καὶ ὑπερήφανον εἰς τὴν καρδίαν τῆς ἐρήμου, προσμένον τὸν κάθε προσκυνητὴν. Τὰ ἀξιολογώτερα προσκυνήματα τοῦ Μοναστηριοῦ εἶναι :

-Ὁ Τάφος τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς μονῆς, Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου.

-Ἡ κεντρικὴ ἐκκλησία, μονόκλιτος βασιλικὴ μὲ τροῦλλον, κτίσμα τοῦ 6ου αἰῶνος. Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας φυλάσσεται τὸ λείψανον τοῦ ἀγίου.

-Ἡ πρώτη Ἐκκλησία–Σπηλιά, ἀφιερωμένη εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον, ἡ ὁποία ἐνεκαινιάσθη τὸ 484 ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἱδρυτὴν, ἅγιον Σάββα.

-Τὸ ἀσκηταριὸν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ

-Τὸ ἀσκηταριὸν τοῦ ἀγίου Σάββα

-Τὰ παρεκκλήσια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, τῶν Ἁγίων Ἀρχαγγέλων καὶ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, τὰ ὁποῖα σήμερον χρησιμοποιοῦνται ὡς σκευοφυλάκια. Τὸ μοναστήριον, ἡ ὅπως ὠνομάζετο παλαιότερον ἢ «Μεγάλῃ Λαύρα» ἰδρύθη τὸ 485 μ.Χ. ἀπὸ τὸν ἅγιον Σάββα. Ἡ ἀκμὴ τοῦ μοναστηριοῦ ἤρχισε μὲ τὴν περσικὴν εἰσβολὴν τὸ 614 καὶ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν τῆς Παλαιστίνης τὸ 638. Ὀλόκληρος ὁ ὄγδοος αἰὼν καὶ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ἐνάτου ἦταν τὰ ἐνδοξότερα. Τὸν 4ον αἰῶνα ὁ χῶρος τοῦ Ὑπερώου περιελήφθη εἰς μίαν μεγαλοπρεπῆ βασιλικὴν, ἡ ὁποία ὠνομάζετο «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Σιών».

Τὸ 614 ἡ ἐκκλησία τῆς Σιών καὶ τὸ Ὑπερῶον κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν. Ὀλίγα χρόνια ἀργότερον ἐπανεκτίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἱερουσαλήμ Μοδέστου, ἀλλὰ κατεστράφη καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Σταυροφόρων ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ χῶρος τοῦ Ὑπερώου κατελήφθη ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων καὶ διὰ μέγα χρονικὸν διάστημα ἐχρησιμοποιήθη ὡς τζαμί. **Ἡ ἱστορία τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σάββα Ἀπὸ τὴν Ἰδρυσιν τῆς Ἱερᾶς Λαύρας ἕως τῆς ἀραβικῆς κατακτῆσεως (483-638)**

1. Ἡ κατὰ τὴν ἔρημον τῆς Ἰουδαίας Ἱερὰ καὶ Σεβασμία Λαύρα τοῦ

Ὁσίου μας πατρὸς Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου ἀποτελεῖ φαινόμενον μοναδικὸν εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, χάριν εἰς τὴν συμβολὴν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὀρθοδόξου λατρείας, τῆς μοναχικῆς τάξεως καὶ τῆς ὑμνογραφίας, εἰς τὴν παρουσίαν πλήθους Ἁγίων, αὐστηρῶν ἀναχωρητῶν, θεοπνεύστων θεολόγων καὶ μαρτύρων. Ἀκόμη χάριν εἰς τὸν σπουδαῖον ρόλον, τὸν ὁποῖον διεδραμάτισε εἰς τὴν καταπολέμησιν ὄσων αἱρέσεων ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν Ἁγίαν Γῆν μετὰ τὴν ἵδρυσίν της καὶ εἰς τὴν προάσπισιν τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ κανονικοῦ Ἑλληνορθόξου Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.

Ἀριθμοῦσα ἄνω τῶν 1.500 ἐτῶν ζωῆς (483-2002) ἄνευ διακοπῆς τῆς λειτουργίας της, ἡ Μεγίστη τοῦ Ἁγίου Σάββα Λαύρα ὀφείλει τὴν ἵδρυσίν της καὶ τὴν μετέπειτα ἐξέλιξίν της εἰς τὸν θεοχαρίτων, πνευματοφόρον μοναστὴν Ἅγιον Σάββα (439-532), ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε λύχνον εἰς ὑψηλὸν τόπον, εἰς ὅσους ἠθέλησαν νὰ βιώσουν τὴν ἀναχωρητικὴν ζωὴν, καὶ ἰσχυρὸν πρεσβευτὴν πρὸς τὸν Κύριον, ὑπὲρ ὄλων τῶν μεταγενεστέρων «Σαββαϊτῶν» Μοναχῶν. Τὸν πρῶτον πυρήνα τῆς Λαύρας ἐδημιούργησαν οἱ ἐβδομήκοντα ἀναχωρηταί, οἱ ὁποῖοι συνεκεντρώθησαν εἰς τὸν Ἅγιον Σάββα ἀπὸ τὸ 483. Κατόπιν ἡ Λαύρα μετεφέρθη ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Χειμάρρου τῶν κέδρων, ὅπου τὸ ἀσκητήριον τοῦ Ἁγίου Σάββα, εἰς τὴν δυτικὴν, ὅπου καὶ ἐκτίσθη ἡ θεόκτιστος Ἐκκλησία (486, 491). Ἡ αὔξησις τῆς ἀδελφότητος κατέστησε ἀναγκαίαν τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ μεγάλου Ναοῦ τῆς Θεοτόκου (501) καὶ τὴν διοργάνωσιν τῶν κτισμάτων καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Λαύρας ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ὀλοένα αὐξανόμενας ἀνάγκας. Ἡ φήμη τῆς ἀγιότητος τοῦ Ἁγίου Σάββα καὶ ἡ ἐξαιτίας αὐτῆς ἀνάδειξις του εἰς ἀρχηγὸν καὶ νομοθέτην ὄλων τῶν ἀναχωρητῶν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα (493) ἔχουσα ἀντίκτυπον καὶ εἰς τὴν Μεγίστην Λαύραν, ἡ ὁποία ἀπετέλει πρότυπον διὰ τὸν βίον καὶ τὴν λειτουργικὴν τάξιν, τὸ Τυπικόν, ὄχι μόνον διὰ τὰς λοιπὰς τρεῖς λαύρας καὶ τὰ ἕξ κοινόβια, τὰ ὁποῖα ὁ Ἅγιος Σάββας ἕως τὸν θάνατόν του (532) ἵδρυσεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπολοίπους μονὰς τῆς Παλαιστίνης, κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ὀλόκληρον. Ἡ Μεγίστη Λαύρα τοῦ Ἁγίου Σάββα διεξήγαγε ἰσχυροὺς ἀγῶνας κατὰ τῆς αἱρέσεως τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ τὰ ἔτη 512-516 καὶ

ἀντιπαρετάθη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον καὶ τὰ λοιπὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, εὕρισκόμενα τότε εἰς τὰ χέρια μονοφυσιτῶν. Ἡ σθεναρὰ κινητοποιήσις καὶ ὁμολογία τῶν ἀναχωρητῶν τῆς ἐρήμου διέσωσαν τὸ Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων ἀπὸ τὴν αἵρεσιν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἁγίου Σάββα εἰς τὴν ἡγουμενίαν τῆς Λαύρας ἀνέδειξαν αὐτὴν καὶ πάλι ἄσειστον προπύργιον κατὰ τῆς αἰρέσεως τοῦ Ὠριγενισμοῦ. Μὲ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Σαββαΐτου Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἡσυχαστοῦ, πρῶην ἐπισκόπου Κολωνίας (454-558), οἱ ἡγούμενοι τῆς Λαύρας Γελάσιος (537-546), Κασσιανὸς (547-548) καὶ Κόνων (548-568) ἀπέκρουσαν τὰς μεθοδεῖας τῶν Ὠριγενιστῶν καὶ τὰς δολοπλοκίας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανόν, ὅχι ὅμως χωρὶς ἀντίποινα. Οἱ μοναχοὶ τῆς Λαύρας, μιᾶς ἐκ τῶν ὀλίγων Μονῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀπομείνει εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους, ὑπέστησαν διωγμοὺς καὶ βιαιοπραγίας, ἀκόμη καὶ διὰ τὴν ἐνθρόνησιν διὰ τῆς βίας τοῦ Ὠριγενιστοῦ ἡγουμένου (547). Ὅμως ὁ θεὸς ἐφύλαξε τὴν λαύραν καὶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ Κόνωνος συνέβαλαν τὰ μέγιστα εἰς τὴν σύγκλησιν τῆς 5ης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (553), ἡ ὁποία κατεδίκασε τὰς πλάνας τοῦ Ὠριγένους. Ἡ ἐμφάνισις τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἁγίαν Γῆν (614) ἀπετέλεσε τὸ προοίμιον διὰ τὴν ἔλευσιν τῶν Ἀράβων τοῦ Ἰσλάμ (638). Παρομοίως τὴν ἀπαρχὴν τῶν Ὀσιομαρτύρων τῆς Λαύρας ἀπετέλεσαν οἱ Σαββαΐται, οἱ ὁποῖοι ἐσφαγιάσθησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν 44 εἰς τὸν ἀριθμὸν τὴν 16ην Μαΐου τὸ 614.

2. Ἐπὶ τῶν Ἀράβων, τῶν Σταυροφόρων καὶ τῶν Μαμελούκων (638-1517)

Μετὰ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν καὶ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σάββα ἀπὸ τὸν Πατριάρχην ἅγιον Μόδεστον, ἠκολούθησε ἡ ἐνδοξοτέρα περίοδος τῆς Λαύρας, ἥτοι ὁ 8ος καὶ μέρος τοῦ 9ου αἰῶνος. Ὁ ἐπιφανέστερος θεολόγος τοῦ 8ου αἰῶνος Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὑμνογράφος Κοσμᾶς ὁ Ἁγιοπολίτης, Στέφανος ὁ Μελωδός, Μιχαὴλ ὁ Σύγκελος, Θεόδωρος καὶ Θεοφάνης οἱ Γραπτοὶ καὶ ὁ πατὴρ Ἰωνᾶς ὁ Σαββαΐτης, Θεόδωρος ὁ ἐπίσκοπος Καρρῶν (Ἄβουκάρας), πέντε ἐπιφανεῖς κατὰ τὴν ἀγιότητα ἢ καὶ τὴν θεολογίαν, οἱ Ἅγιοι Στέφανος ὁ

θαυματουργός, Θεόδωρος επίσκοπος Έδέσσης, Μιχαήλ ο Όσιομάρτυς, οί Όσιομάρτυρες Βάκχος και Γεώργιος ο Βηθλεέμ συναποτελοῦν εκλεκτὴν χορείαν, ἡ ὁποία διεκόσμησε τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ καὶ τὴν καθ' ὅλου Ἐκκλησίαν καὶ προσετέθη εἰς τοὺς παλαιότερους Ὁσίους καὶ Μάρτυρας τῆς Λαύρας, Ἀβράμιον επίσκοπον Κρατείας, Ξενοφώντα, Ἀρκάδιον καὶ Ἰωάννην, Ἀντίοχον καὶ Ἀναστάσιον τὸν Πέρσην. Παρὰ τὰς φονικὰς ἐπιθέσεις ἀπὸ ποικιλωνύμους βαρβάρους (796,809,813) καὶ τὴν γενικὴν ἀταξίαν, ἡ προσφορὰ τῆς Λαύρας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν φθάνει εἰς τὸ ἀποκορύφωμά της. Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὴν πρώτην (726-787) καὶ τῶν Ἁγίων Μιχαήλ τοῦ Συγκέλου, Θεοφάνους καὶ Θεοδώρου τῶν Γραπτῶν εἰς τὴν δευτέραν φάσιν (814-843) τῆς εἰκονομαχίας διὰ τὴν επικράτησιν τῆς τιμῆς τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ἀποδεικνύει τὴν σημασίαν τῆς Λαύρας διὰ τὴν θεολογίαν. Πλὴν τῆς θεολογικῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς ἡ Λαύρα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπέδειξε πλουσίαν ἀντιγραφικὴν καὶ μεταφραστικὴν δραστηριότητα. Καθίσταται τὸ κέντρον τῆς γεωργιανῆς γραμματείας ἀπὸ τὸν 7ον ἕως τὸν 10ον αἰῶνα, ὅπως ἐπίσης κέντρον μεταφράσεων ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὴν ἀραβικὴν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι τὰ σήμερον πασίγνωστα «Ἀσκητικά» τοῦ Ἁγίου Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου μετεφράσθησαν ἀπὸ τὴν Συριακὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν Λαύραν ὑπὸ τῶν μοναχῶν Ἀβραμίου καὶ Πατρικίου εἰς τὰ τέλη τοῦ 8ου αἰῶνος. Ἀπὸ τὸν 9ον αἰῶνα ἕως τὸν 13ον αἰῶνα ἡ λειτουργικὴ τάξις, τὸ λειτουργικὸν «Τυπικὸν» τῆς Λαύρας, μαζὶ μὲ τοὺς ὕμνους τῶν Σαββαϊτῶν ἁγίων ὑμνογράφων διαδίδονται εὐρέως ὑπὸ διακεκριμένων ἁγίων ἰδρυτῶν μονῶν. Εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ «Τυπικὸν» τῆς Λαύρας ἐπηρέασε τὰ μοναστηριακὰ Τυπικά, τὰ ὁποῖα συνέγραψαν οἱ Ἅγιοι Θεόδωρος ὁ Στουδίτης (9ος αἰ.), Παῦλος ὁ Νέος τοῦ Ὁρους Λάτρος (ἀρχαὶ 10ου αἰ.), Νίκων ὁ Μαυρορείτης (τέλη 1ου αἰ.), Χριστόδουλος τῆς Πάτμου (11ος αἰ.), Λάζαρος ὁ Γαλησιώτης (10ος–11ος αἰ.), Λουκάς τῆς Μεσσηνίας (Σικελία, 12ος αἰ.), Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος (Κύπρος 12ος-13ος αἰ.) καὶ Νεῖλος Ταμασίας (I.M.Μαχαιρά, Κύπρος, ἀρχαὶ 13ου αἰ.). Ἦδη ἀπὸ τὸν 9ον αἰῶνα εἶχε διαδοθεῖ τὸ μοναστηριακὸν Σαββαϊτικὸν Τυπικὸν εἰς τὴν ἀπόμακρον Γεωργίαν (ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Khandzta, τὸ 826). Παραλλήλως

τεραστία ὑπῆρξε ἡ διάδοσις τοῦ νέου ὑμνογραφικοῦ εἴδους, τὸ ὁποῖον ἀνεπτύχθη κυρίως ἀπὸ τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν καὶ τῆς «ἁγιοσαββιτικῆς ποιητικῆς σχολῆς», ἥτοι τοῦ κανόνος. Ἡ ὑμνογραφικὴ παραγωγή τῆς Λαύρας ἀπετέλεσε τὸ θεμέλιον διὰ τὴν διαρρύθμισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν. Ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸν Δαμασκηνὸν καθιέρωσις τῶν ὀκτῶ ἤχων τῆς μελωδήσεως ἐπεκράτησε εἰς τὴν Λατρείαν καὶ ἡ συγγραφὴ τῆς ὀκταήχου ἀπετέλεσε τὴν πρώτην μορφήν τῆς Παρακλητικῆς, τοῦ κυριωτέρου λειτουργικοῦ βιβλίου τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἔτος 808 ἡ Λαύρα εὐρίσκεται καὶ πάλι ὑπερασπιζομένη τὴν Ὁρθόδοξον Πίστιν. Μὲ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἡγουμένου τῆς Λαύρας Ἰωάννου, κληρικοὶ καὶ ἀπλοὶ πιστοὶ ἀντέδρασαν εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Filioque, τὴν ὁποίαν μόλις πρὸ ὀλίγου εἶχαν παρουσιάσει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα οἱ Βενεδικτῖνοι Μοναχοὶ τοῦ Ὁρους τῶν Ἐλαιῶν. Ἡ ἀντίδρασις τῶν Ὁρθοδόξων τόσο εἰς τὴν Βηθλεὲμ ὅσο καὶ εἰς τὸν Πανάγιον Τάφον ἦταν τόσο ἐπίμονος, ὥστε οἱ Βενεδικτῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπευθυνθοῦν εἰς τὸν Πάπα Ρώμης Λέοντα τὸν Γ΄ καὶ τὸν Φράγκον Αὐτοκράτορα τῆς Δύσης Καρλομάγνον διὰ βοήθειαν. Ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Δύσης συνεκάλεσε Σύνοδον εἰς τὸ Aachen τὸ 809 καὶ ἐπισημοποίησε δυστυχῶς τὴν αἵρεσιν, ἐνῶ ὁ Πάπας Λέων ἀντέστη κατὰ τῆς προσθήκης τοῦ filioque εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως σθεναρῶς. Ἔτσι μισὸν αἰῶνα πρὶν τὸ Filioque λάβῃ κυρίαρχον θέσιν εἰς τὰς θεολογικὰς διενέξεις Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων, εἶχε προσκρούσει εἰς τὴν Ὁρθόδοξον συνείδησιν τῶν Ἱεροσολυμιτῶν Χριστιανῶν. Ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Σταυροφόρων ἡ θέσις τοῦ ἡγουμένου τῆς Λαύρας παρουσιάζεται ἰδιαιτέρως ὑψηλὴ ἀπὸ τοὺς Λατίνους, ἐλλείψει Ὁρθοδόξου Πατριάρχου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἡ Λαύρα προικίζεται ἀπὸ νέα περιουσιακὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν Βασίλισσαν Μελισσάνθην (1131-1162) ἐνῶ ὁ Ναὸς τῆς Θεοτόκου καὶ οἱ Ἄγιογραφίαι του ἀνακαινίζονται ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν (1143-1180) τὸ ἔτος 1169. Ἡ νίκη τῶν Μαμελούκων τοῦ Σαλαδδὶν ἐναντίον τῶν Σταυροφόρων τὸ ἔτος 1187 ἐσήμαινε νέα δεινὰ διὰ τὸν Μοναχισμὸν τῆς Παλαιστίνης παρὰ τὴν σφαγὴν καὶ πάλι Σαββαϊτῶν μοναχῶν, ἡ Λαύρα παρέμεινε εἰς λειτουργίαν, μόνη αὐτὴ ἀνάμεσον τῶν λοιπῶν ἐρημωμένων μονῶν τῆς ἐρήμου. Τὴν περίοδον αὐτὴ ἀνάγεται καὶ ἡ συρρίκνωσις τῆς

Λαύρας εἰς τὸν πυρῆνα τῆς, ἡ ἀνέγερσις τείχους πέριξ αὐτῆς καὶ ἡ υἰοθέτησις τοῦ κοινοβιακοῦ τρόπου ζωῆς ἐγκαταλείπουσα τὸν λαυρεωτικόν. Ἡ Λαύρα εἰσέρχεται εἰς τὴν δυσκολοτέραν ἴσως φάσιν τοῦ ἀγῶνος ἐπιβιώσεώς τῆς, καθίσταται παρ' ὅλα αὐτὰ ἀξιολογώτατον σχολεῖον διὰ τὴν Ἀγιοταφίτικὴν Ἀδελφότητα, διδάσκουσα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν μοναχικὴν πολιτείαν καὶ τὰ ἀφορῶντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Νέα ἀνακαίνισις τοῦ καθολικοῦ τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Κουβουκλίου τοῦ τάφου τοῦ Ἁγίου Σάββα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ (1347-1354) ἔλαβε χώραν εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ 14ου αἰῶνος, πρωτοφανῆς ὅμως διὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν καὶ καθοριστικὴν διὰ τὸ μέλλον τῆς ὀρθοδόξου λατρείας ἔγινε ἡ ἐξάπλωσις τοῦ λεγομένου «νέο-σαββαϊτικοῦ λειτουργικοῦ Τυπικοῦ» (ἦτοι τῆς συνθέσεως τοῦ παλαιοῦ σαββαϊτικοῦ καὶ στοιχείων τοῦ στουδιτικοῦ Τυπικοῦ). Τὸ Τυπικὸν αὐτό, ἀφοῦ παρεμέρισε τὰ Τυπικὰ τῶν Μονῶν Στουδίου καὶ Εὐεργέτιδος καθιερώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τοὺς 13ον καὶ 14ον αἰῶνας (Μοναὶ Χειλέων, Ἀγ. Δημητρίου Κελλιβαρὰ, Θεοτόκου Βεβαίας Ἐλπίδος) τοὺς ἰδίους αἰῶνας τὸ Τυπικὸν διεδόθη καὶ εἰς τὴν Σερβίαν ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Σάββα Σερβίας (1175-1236) καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σερβίας Νικοδήμου (1317-1324). Τὸ νέον αὐτὸ σαββαϊτικὸν Τυπικόν, μετὰ τὴν ἐπικράτησίν του εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων καὶ τὴν νέα μορφήν, τὴν ὁποίαν ἔλαβε τότε, διεδόθη χάριν εἰς τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς θεολογίας τοῦ Ἡσυχασμοῦ καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Βαλκανικὴν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ρωσίαν. Ἀπὸ τὴν ὀριστικὴν ἐπικράτησιν παντοῦ τὸν 16ον αἰῶνα ἕως καὶ σήμερον τὸ σαββαϊτικὸν-ἄθωνικὸν λειτουργικὸν Τυπικὸν ἀποτελεῖ τὸ λειτουργικὸν Τυπικὸν συμπάσης τῆς Ὀρθοδοξίας.

3. Ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν ἕως σήμερον (1517-2002)

Ἡ ἐμφάνισις τῶν Τούρκων εἰς τὴν Παλαιστίνην μὲ τὸν Σουλτάνον Σελῆμ συνωδεύθη μὲ νέαν σφαγὴν τῶν Σαββαϊτῶν καὶ εἶχε δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις εἰς τὴν ζωὴν τῆς Λαύρας. Μολονότι ἐξεδόθησαν ἄνω τῶν τριάκοντα φερμανίων τῶν Σουλτάνων κατὰ καιροὺς (μεταξὺ 1533 καὶ 1753) διὰ ἐπισκευὰς εἰς τὴν Λαύραν, φοροαλλαγὰς, προστασίαν καὶ δικαιώματα τῶν Σαββαϊτῶν

Πατέρων, αὐτοὶ ὑπέστησαν πολλὰ δεινὰ, ἀκόμα καὶ ἐγκαταβίωσιν διὰ πολλὰ χρόνια ὀλοκλήρων χωριῶν. Ἡ ἰσχυρὰ παρουσία τῶν Σέρβων Μοναχῶν εἰς τὴν Λαύραν ὑπῆρξε εὐεργετικὴ διὰ αὐτήν, ὅταν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἡ Λαύρα εἶχε ἐλαχίστους Ἑλληνας Μοναχοὺς, ἑτερματίσθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος ὅταν κατέστη εἰς τοὺς Σέρβους ἀδύνατος ἡ ἐξόφλησις τῶν χρεῶν, τὰ ὁποῖα ἡ οἰκοδομικὴ τους δραστηριότης εἶχε δημιουργήσει. Ἡ παρέμβασις τοῦ Πατριάρχου Θεοφάνους τοῦ Γ' (1608-1644) μόλις ἔσωσε τὴν Λαύραν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν δανειστῶν ἢ τῶν ἐποφθαλμιόντων Ἀρμενίων καὶ Λατίνων. Μεταξὺ ὅλων τῶν εὐεργετῶν τῆς Λαύρας πλέον ἀξιομνημόνευτοι ἔχουν καταστει οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων Νεκτάριος (1660-1669) καὶ Δοσίθεος ὁ Β' (1669-1707), ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη καὶ μέγας εὐεργέτης, οἱ ὁποῖοι κατῴρθωσαν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν Λαύραν εἰς ἀποκλειστικὴν χρῆσιν καὶ κατοίκησιν τῶν Σαββαϊτῶν Πατέρων, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Δοσίθεος προὐχώρησε εἰς ἐκτενεῖς καὶ πολυεξόδους ἀνακαινίσεις ἢ ἐπεκτάσεις τῶν ναῶν, τῶν δωμάτων, τῶν δεξαμενῶν καὶ τῶν τειχῶν τῆς Μονῆς (κατὰ τὰ ἔτη 1667-1686). Τὴν σημερινὴν μορφήν τῶν οἰκοδομημάτων τῆς ἡ Ἱερᾶ Λαύρα ὀφείλει εἰς τὴν οἰκοδομικὴν δραστηριότητα, ἡ ὁποῖα ἀνεπτύχθη μετὰ τὰς καταστροφὰς τοῦ σειμοῦ τῆς 13ης Μαΐου τοῦ 1834 καὶ κατὰ τὴν ἡγουμενίαν τοῦ περιφανοῦς ἡγουμένου, κτήτορος τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῆς Λαύρας Ἰωάσαφ τοῦ Κρητὸς (1845-1874), ὁσιακῆς μορφῆς τοῦ Παλαιστινιακοῦ Μοναχισμοῦ. Ἀπόδειξις τοῦ πνευματικοῦ βάρους τοῦ Ὁσίου, ταπεινοῦ καὶ διακριτικοῦ αὐτοῦ Μοναστοῦ ὑπῆρξε καὶ ἡ διὰ πρώτην φοράν μετὰ ἀπὸ αἰῶνας αὔξησις τῶν Σαββαϊτῶν περίπου ὀγδοήκοντα εἰς τὸν ἀριθμόν. Αἱ ἀλλεπάλληλαι πολιτικαὶ ἀλλαγαὶ κατὰ τὸν 20ον αἰῶνα εἰς τὴν ἐγγὺς ἀνατολήν μετὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς πρεσβείας τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Σάββα δὲν ἐσυσσώρευσαν εἰς τὴν Λαύραν τέτοιο πλῆθος προβλημάτων ὅσο εἰς τὰς ἄλλας μονὰς τοῦ Ὁρθοδόξου Πατριαρχείου. Ἀντιθέτως ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἀφθόρου ἱεροῦ σκηνώματος τοῦ Ἁγίου Σάββα μετὰ ἀπὸ μακρὰν ἀπουσίαν αἰώνων (ἴσως ἀπὸ τοῦ 13ου) ἀπετέλεσε μεγίστην εὐλογίαν διὰ τὴν Ἀγιοταφτικὴν Ἀδελφότητα, αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἠγωνίζοντο εἰς τὴν Λαύραν καὶ ὅλους τοὺς Ὁρθοδόξους Χριστιανοὺς τῆς Ἁγίας Γῆς καὶ ὅπωςδήποτε αἰτίαν βεβαίας ἐλπίδος εἰς τὸν Θεὸν καὶ τεκμήριον τῆς πατρικῆς καὶ

ἀδιαλείπτου μερίμνης τοῦ Ἁγίου Σάββα διὰ τὴν Λαύραν του. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Λαύρας καὶ ἡ ποικιλόμορφος συνεισφορὰ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῶν Ἁγιοταφιτῶν, τοῦ ὀρθοδόξου ποιμνίου καὶ τῶν εὐλαβῶν προσκυνητῶν τῶν δύναται ἀκόμα καὶ σήμερον νὰ ἐπαληθεύσῃ τὴν πρὸ αἰώνων γενομένην διαπίστωσιν: «Ὅπως ἡ Ἱερουσαλήμ εἶναι ἡ Βασίλισσα πασῶν τῶν πόλεων, οὕτω καὶ ἡ Λαύρα τοῦ Ἁγίου Σάββα εἶναι ὁ πρίγκηψ πασῶν τῶν ἐρήμων, καὶ καθόσον ἡ Ἱερουσαλήμ εἶναι τὸ πρότυπον ἄλλων πόλεων, τοσοῦτον καὶ ὁ Ἅγιος Σάββας τὸ παράδειγμα διὰ ἄλλας μονὰς».